

ROMÁN SZEMLE.

ÚJABB VÉLEMÉNYEK A ROMÁN NÉP ÉS A ROMÁN NYELV EREDETÉRŐL.

A jelen kornak legkiválóbb román nyelvésze, Meyer-Lübke Vilmos, 1900-ban következőleg foglalta össze a román nyelvről való megállapításait: „A románok minden valószínűség szerint nem utódai a dáciai román gyarmatosoknak; a nyelvi történeti tények inkább arra utalnak, hogy a Duna jobb partján Mösiában egy sűrű, kiterjedésre képes és arra rákényszerült román lakosság telepedett le, mely innen ma már meg nem határozható időben keletre és nyugatra vándorolt s máig lakott helyét foglalta el, ott faj és nyelvrokon népeknek némi gyér nyomaira találván. Ennek a román nyelvnek jelleme egészen sajátos. Szókincse nagymértékben tarkítva van szláv, magyar, török és újgörög szókkal. Az újgörög szók különösen a balkáni románoknál számosak; a szláv hatás nagyobb mértékben érezhető az isztriai, mint az erdélyi dialektuson, míg a török hatás az isztriai egészen hiányzik. Ezek mellett van ennek a román nyelvnek egy csomó olyan sajátosága, ami a többi román nyelvből vagy részben, vagy egészen hiányzik. E sajátosságokról régebben azt tartották, hogy azok a római kort megelőző idők egy bizonyos nyelvének maradványai; ma azonban különböző időkben és nem okvetlenül egy helyen keletkezett nyelvi jelenségeknek tekintjük azokat, melyek lassanként a négy fő nyelvjárást beszélő egész románság nyelvére kihatottak.” Meyer-Lübke tehát azon a nézeten volt, hogy a román nyelvjárásoknak közös román nyelvvidoma a Balkánfélsziget északkeleti szegélyén, a Haemus hegység s a Duna folyása közt elterülő Mösiában keletkezett. Innen vándoroltak szét az egyes nyelvjárások s aztán mai helyükre való letelepedésük után mindenikük külön-külön önállóan fejlődött tovább.

E nézettel szemben Densusianu Ovid bukaresti egyetemi tanár a *Histoire de la langue roumaine* c. művében (megjelent Párisban, 1902), mely mű a román nyelv történetéről mind- eddig a legjobb összefoglaló tudományos munka, azt bizo- nyította, hogy a román nyelv a Balkánfélszigeten és Erdélyben együtt keletkezett. Azonban ebben a közös kifejlődésben a dáciai román elemeknek Densusianu nem tulajdonít olyan nagy fontosságot, mint pl. Onciul. Inkább a híres szláv filológusnak, Miklosichnak nézete felé hajlik, ki a románság bölcsőjét Dal- mácia közelében azon illir területre helyezte, ahol a mai albá- nok ősei éltek. Ezek az illir-területről származó ősrómánok, kiket Densusianu *macédooroumain*-nek nevez¹, dákoromán területre való bevándorlásukkor az albán kölcsönszókön kívül illir nyelvjárási sajátosságokat is vittek magukkal. Könyvének egyik legérdekesebb része épen az, ahol az albánok szomszédságában beszélt *aromán* és az erdélyi *dákoromán* nyelvjárásoknak egymással való szoros kapcsolatát igyekszik kimutatni. Maga az alapnyelv, mely a négy nyelvjárásban továbbfejlődött, a latin nyelvnek azon formája volt, mely nemcsak hogy alig mutat fel irodalmi nyelvelemeket, de határozottan népi, pásztori eredetű, azaz *lingua romana rustica*. Könyvének másik főérdekessége e *lingua rustica*-nak filoló- giailag pontos meghatározása. Noha Densusianu könyve a román filológiai irodalomnak valóban európai színvonalon álló alkotása, a romániai nyelvészekre nem gyakorolt olyan döntő hatást, minőt méltán lehetett volna várni. Mindazonáltal azt kell mondanunk, hogy a román nyelv történetére vonatkozólag mindmáig ez a „standard work”.

Nyolc évvel Densusianu könyvének megjelenése után (1910) Pușcariu Sextil vette vizsgálat alá a szóbanforgó kér- dést *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* c. tanulmányában. „Annak — úgy mond Pușcariu —, ki meg akarja rajzolni az ősrómán nyelvnek képét, feladata a négy főnyelvjárást egy- mással összehasonlítani, a közös részt kiválasztani s az ő- alakra visszavezetni. Ennyivel azonban csak a nyelvtörténész munkája tekinthető elvégzettnek. A nyelvbuvár előtt ekkor új út nyílik meg. Ugyanis mi az ősrómánok történetéről és lakó-

¹ I. m. 320 lapján így ír Densusianu: „Il résulte de ce que nous avons idit jusqu’ci que le macédo-romain doit représenter le roumain primitif, le parler roman sud-danubien qui s’est formé, dans le voisinage de l’albanis, par suite de la fusion du latin avec l’illyrien”.

helyéről semmi bizonyosat nem tudunk. Pozitív történelmi adatok hiányában csak a filológia tudhat a nyelvből levont bizonyítékok által világosságot deríteni a homályos ősvizonyokra. Ezért az ősrómai nyelvnek rekonstruálása igen fontos eszköz a középkor első feléből való román történelem rekonstruálására”.

„A négy főnyelvjárás nyelve már első tekintetre arra utal, hogy majdnem mindazok a nyelvjelenségek, melyek a többi román nyelvekkel szemben speciálisan román jelenségekül tekinthetők, mind a négy nyelvjárásban megvannak, következésképpen tehát azok már az ősrómai nyelv korában ki voltak fejlődve. Vagyis, nemcsak a hangtani törvények, hanem még az azok alóli kivételek is — már amennyiben azok a régiségből valók — közösek. Ez az egyezés annyira feltűnő, hogy ennek alapján kénytelenek vagyunk feltenni, miszerint a románok a mai 4 főnyelvjárási területre való szétvándorlásuk előtt olyan egységes területen laktak, amelyen a nyelv életének jelenségei a terület minden részén egységesen mentek végbe. Ez a tisztán spekulatív módon nyert eredmény a legfontosabb, lehet mondani, eddigé az egyetlen biztos megállapítás, amit a románok nyelvéből meg lehet állapítani. A nyelvész azonban nem elégedhet meg ezzel a biztos eredménnyel, hanem tovább kell hogy kutasson — egyelőre a feltevések világában”.

Itt Pușcariu mindenképp arra utalt, hogy az így rekonstruált ősnyelv nem lehetett el nyelvjárásai sajátosságok nélkül. Nyelvjárásai sajátosságok nélküli nyelv nincs. Ilyen abszolút szintelen nyelv ellenkezne az élő nyelv fogalmával. Hogy az ősrómai nyelv nem volt nyelvjárás nélküli szintelen nyelv, azt Pușcariu sok példával igazolta.

Az már most a kérdés, hogy hol lakott az az ősrómánység, amely ezt az ősnyelvet beszélte? Hogy nem kizárólagosan Dáciában, arra nézve a tudósok ma már mind egyetértenek. Ami a Dunától délre a Balkánon levő őshazát illeti, erre nézve azonban nincsenek mind egy véleményen. Egyrészt a Balkán-félszigetnek északkeleti sarkát, másrészt ellenkezőleg éppen az északnyugati szegletét gondolja. Pușcariu úgy véli, hogy sem Meyer-Lübke, sem Densusianu véleménye nem helyes, mert az ősrómánok lakóhelyét a Duna balkáni folyásának mindkét partján kell keresnünk. Mikor laktak itt az ősrómánok? Pușcariu szerint akkor, amikor a 4 főnyelvjárás

közötti intenzív összeköttetés még nem lazult meg. „A szlávoknak fellépése előtt — írja — az érintkezés a Duna jobb és balpartján lakó románok között oly intenzív volt, hogy a népvándorlás ellenére, mely a Balkán félszigeten ép úgy dühöngött, mint Dáciában, a román nyelv mindkét partvidéken viszonylag egyenletesen fejlődhetett. Ez az érintkezés csak akkor szakadt meg, amikor a szlávok nagyobb tömegekben lepték el a Balkánt. Mindazonáltal — írja tovább Puşcariu — nem kell azt gondolnunk, hogy az ősrómán nyelvnek 4 nyelvjárásra való szétoszlása a szláv invázióknak volt következménye, mivel mind a 4 nyelvjáráson megtalálható közös szláv nyelvi hatás épen azt bizonyítja, hogy az ősrómánok igenis húzamosabb ideig együtt kellett, hogy éljenek a szlávokkal. „Az ősrómánságnak nyelvjárások szerinti szétoszlódása akkor kezdődött, amikor a szlávok a Balkánon államokká próbáltak megszerveződni. A balkáni u. n. meglenrománok ekkor kezdtek beleolvadni a nagy szláv környezetbe. Ezzel szemben a dunai román fejedelemségek megalakulásával együttjáró mozgalom a Dunától északra épen felébresztette s megerősítette a román öntudatosságot. Az isztrorómánok (Póla környékén) minden valószínűség szerint a meglenrománság különválása előtt szakadtak el az ősrómánságtól, mivel nyelvükből sok olyan dolog hiányzik, ami a más három nyelvjárásban megvan. Az ősszláv hatás is kevesebb, mint a többi dialektuson; Az isztrorómánok a dákorómán területnek nyugati részéről szakadtak le, még pedig mielőtt itt a magyar nyelvi hatás érezhetővé vált volna. Tehát valamivel a XI—XII. század után”. Értekezését Puşcariu a következő szavakkal végzi: „A román nyelv idegen elemeinek pontosabb ismerése bizonyára még tüzetesebben tájékoztat majd az ősrómánság lakhelyéről. Különösen figyelmet érdemelnek itt azok a nyelvváltozások, melyek az egymásba átnyúló nyelvterületeken jöttek létre. A teljesen elhanyagolt helynév-vizsgálatoktól sok és becses fölvilágosítást remélünk; így elsősorban is arra a kérdésre: vajon mi lehet az oka annak, hogy a római korból sem Dáciában, sem a Balkánfélszigeten — talán *Criş* (= Kőrös) kivételével — egyetlen folyónév sem maradt fenn olyan alakban, amely megfelel a román nyelv hangtörvényeinek.”

Puşcariu értekezésének utolsó gondolatát — a folyónevek etimologizálását s az ilyenképen nyerhető tanulságokat —

1921-ben Weigand Gusztáv lipcsei egyetemi tanár fejtette tovább a „XXVI—XXIX. Jahresbericht des Intituts für rumänische Sprache zu Leipzig” című évkönyvben megjelent *Ursprung der südkarpathischen Flussnamen in Rumänien* c. tanulmányában, hol tüzetes vizsgálat alá véve Oltenia, Muntenia, Moldva, Bukovina és Besszarabia folyóneveit (összesen 278 folyónevet), a következő eredményre jutott: A megvizsgált folyónevek eredetük szerint így oszlanak meg:

	bolgár	ukrán	szláv	román	magyar	kun	tatár	bizonyosan ősrégi	egyelőre megfejtetlen
OLTENIA	23	—	—	5	6	3	—	4(?)	—
MUNTENIA	32	4	—	8	4	15	1	—	3
MOLDOVA és BUKOVINA	10	54	8	24	18	6	1	—	8
BESSZARÁBIA	—	13	—	8	—	—	17	—	4
Össz.: 278	65	71	8	45	28	24	19	4(?)	15
100%	23%	27%	3%	16%	9%	9%	6%	1%	5%

Ehhez a statisztikai kimutatáshoz Weigand a következő magyarázatot fűzte: „Az első tekintetre is szembeötlő kis száma a román eredetű folyóneveknek abban leli magyarázatát, hogy a románok a megvizsgált területre csak a XIII. század után telepedtek le, úgy, hogy az összes nagy, közép és kis folyók megtartották régi nevüket s csak az egészen kis folyócskák, meg a nagyobb patakok, nem lévén hosszabb folyásuk, melyek mentén a régi helységek lakói a régi elnevezésüket fenntarthatták volna, kaptak új, román nevet. Megjegyzendő különben, hogy e statisztikai összeállításnál az összes idegen elnevezések román eredetűeknek vannak felvéve, ha azok az elnevezések a román nyelvben már meghonosodtak, mert az ilyen folyónév vizsgálatoknál amúgyis az a fontos, hogy ki adta a nevet, nem pedig az, hogy a név etimologiaiul milyen eredetű. A 45 román elnevezés közül csak 15 mondható tisztán latin eredetűnek. Legnagyobb számmal a szláv nevek fordulnak elő: Olteniában és Munteniában 55 bolgár, Moldovában, Bukovi-

nában és Besszarabiában 67 ukrán (kisorosz) elnevezés található. Az ukrán nevek Buzău megyében kezdődnek s Moldvában Vrancea és Bîrladig nyulnak fel. Olteniában ugyan találhatóak szerb helységnevek is, mint pl. Romanuț (ez bolgáruul Romanuț volna) vagy Vulcan (szemben a bolgár Vîlcea-val), de a folyó és helységneveknek nagyobb része határozottan bolgár jellegű. Magyar nyelvi elem Olteniában és Munteniában csak két helyen található nagyobb számmal, u. m. Amaradia vidékén s Buzău környékén; jóval több található Moldvában a Bistritza mellett s különösen a Trotus-völgyben. Kétségtelen, hogy ez elnevezések Stefan cel Mare előtt meg voltak, mint-hogy e nevek az ő idejében oklevelekben előfordulnak, miből következik, hogy már ezelőtt, még pedig jóval a románoknak e helyre való megtelepedése előtt, ismeretesekek kellett, hogy legyenek, különben a románok nem vehették volna itten át a magyar neveket. Besszarabiában a tatár folyónevek számosak, mi azért nem lehet feltűnő, mert déli Besszarabia egészen a legújabb időkig egészen tatár hatás alatt állott. Csak a múlt században váltották fel a tatárokat itt a bolgárok, románok, németek és oroszok. Legfeltűnőbb Munteniában különösen Teleorman kerületben az erős kun hatás, mely némely helyen még Moldvában is megtalálható.”

Weigand értekezésének lényege az, hogy a Balkán félszigetről a XIII. században északfelé vándorló románok Oltenia s Muntenia területén bolgárokat és kunokat, Moldvában és Besszarabiában kisoroszokat (ukránokat) találtak maguk előtt. A bolgár és ukrán népréteg körülbelül a Focșani alatt elfolyó Milcov mentén érintkezett egymással.

Weigandnak megállapításait a Jahresbericht ugyanezen számában érdekesen egészítik ki Brüske Hermann kutatásai *Die russischen und polnischen Elemente des Rumänischen* címen. Ennek összefoglaló fejezetéből a következő részt szószerinti fordításban idézem: „Az a kérdés, hogy a románok vajjon mikor érintkeztek először az ukránokkal, a legszorosabban összefügg a románság ősi otthonának kérdésével. Míg a gyér történeti adatok, melyek gyakran ellentmondnak egymásnak, inkább összezavarják e kérdést, addig az összehasonlító nyelvkutatás eredményei szerint ma már komolyan nem lehet kétségbe vonni, hogy a román népnek ősi otthona a Dunától délre keresendő. Azonban az innen északfelé való vándorlásnak idejét illetőleg már igen elágaznak a vélemények. Mint

két szélsőség említendő egyfelől Miklosich, ki e vándorlást az 5-ik század végére és Rösler, ki viszont a 12-ik század végére teszi. Miklosich azt gondolta, hogy a dákorománok vándorlásának a szlávoknak a Balkán-félszigetre való benyomulása volt az indító oka. Ámde az északi és a déli román nyelvnek összehasonlítása azt mutatja, hogy mindkét nyelvjárás még egy egységes nyelv korában huzamosabb szláv hatásnak volt kitéve. Másfelől e tanulmány I. részében kimutattam, hogy a románok a kisoroszokkal 1000 előtt nyelvileg semmiesetre sem érintkezhetek. Az érintkezésnek jóval később kellett bekövetkeznie; ugyanott fejtegettem, „hogy a románok a kisoroszokkal a 11-ik, legkésőbb azonban a 12-ik században már nyelvi kontaktusban kellett, hogy álljanak. Most még arra a kérdésre kell válaszolnunk, hogy a románság vajjon mint egy nagy, jól megszervezett és egységesen vezetett nép vándorolt? E gondolat lehetetlennek kell, hogy feltűnjék, ha meggondoljuk, hogy egy *ilyen* vándorlás aligha tudta volna elkerülni a bizánci történetírók figyelmét, hiszen *ilyen* vándorlás harcok nélkül nem mehetett volna végbe. Azonban részleteiben bármily észrevétlenül is ment végbe ez a vándorlás, végeredményében mégis hatalmas néptömeg kellett, hogy lakóhelyt változtasson, mert másképpen bajos volna megérteni a románságnak ezt a nagy elterjedését, mi utána tényleg bekövetkezett. Az előttünk eddigé ismeretlen ok, mi a románokat csoportonként s helyről helyre való vándorlásra kényszerítette, valószínűleg főképpen gazdasági természetű volt; pásztornépnek a legelőhatár soha nem lehet elég nagy. Utjuk Szerbián és a Bánáton vihette őket keresztül.”

Weigand és Brüske tanulmányai méltán keltettek nagy feltűnést a szaktudósok között. Hiszen főképen Weigand ma Meyer Lübke mellett egyik legilletékesebb román filologus, kinek *Lingvistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes* című munkája — mely 1909-ben a Román Tudományos Akadémia költségén jelent meg — valóságos fordulatot idézett elő a román filológiában. Bizton remélhetjük tehát, hogy ismertett tanulmányaik nagyban hozzá fognak járulni a román nyelv és nép eredetének megfejtéséhez.

Ennyiben akartam ezuttal ismertetni a román nép és nyelv eredetére vonatkozó újabb véleményeket. A régebbiekről nem volt szükség szólnom, mert azokat olvasóim Hunfalvy Pál és Jancsó Benedek munkáiból bizonyára jól ismerik.

Dr. Borbély István.